

УДОСКОНАЛЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ НАУКОВЦІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПРАВИЛЬНОЇ ОЦІНКИ НАУКОВОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНЗ

Т.С. Корольова, к.е.н., ст. наук. сп., І.М.Котова, ст. наук. сп.

Одеський державний економічний університет, м. Одеса

Постановка проблеми. У сучасних умовах вищі навчальні заклади, як інституційна складова суспільства, виступають головними носіями інноваційного розвитку нації, саме на університети, у яких реалізується освітянська місія науки, покладається завдання щодо інтенсифікації інноваційної діяльності в державі. Ще однією причиною інноваційної активізації у сфері вищої освіти стало скорочення державного фінансування, коли для виживання університети у першу чергу звертаються до інноваційної діяльності. Така тенденція, що зумовлена об'єктивними економічними, соціокультурними та демографічними процесами, характерна для багатьох країн світу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Ще на початку ХХ століття С.І.Гессен сформулював концептуальне положення про університети: "Університет є викладання через дослідження, що проводиться на очах студента... Єдність дослідження і викладання означає, перш за усе, що наука в університетській освіті завжди розглядається як ще не до кінця вирішена проблема, дещо таке, що знаходиться у процесі дослідження, тоді як школа навчає готовими і закінченими знаннями" [1, с. 13]. Проблемами наукового та науково-технічного потенціалу займалися такі вчені як Б.Маліцький, В.Кремін, І.Сгор, В.Андрущенко, Б.Гриньов, які визначали, що реаліями функціонування сучасних університетів є інтеграція науки і освіти [2, с. 15].

Метою дослідження є удосконалення системи показників щодо визначення чисельності наукових співробітників вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Одеська область – один із науково розвинутих регіонів України, її науковий потенціал представляють 74 наукові організації, в яких працює понад 5300 працівників. Насиченість науковими кадрами дорівнює 4 науковця на 1000 осіб економічно активного населення. Щорічний обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт складає понад 100 млн. грн. За чисельністю наукових організацій, чисельністю наукових співробітників, насиченістю науковими кадрами, обсягами виконаних наукових та науково-технічних робіт Одеса посідає 6 місце серед регіонів України [3, с. 6].

В Одеській області функціонують 22 вищі навчальні заклади III-IV рівня акредитації, з них відповідно до цілей дослідження нами було обрано 14, в яких виконуються наукові та науково-технічні роботи. У цих ВНЗ здійснюється підготовка фахівців у галузях транспорту, зв'язку, машинобудування, будівництва і архітектури, а також економіки, права, медицини, педагогіки, сільського господарства та інших. Для забезпечення зіставленості та урахування специфіки навчально-наукової діяльності ми поділили вищі навчальні заклади на дві групи: технічні та гуманітарні, загальна характеристика яких наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика вищих навчальних закладів

	Технічні		Гуманітарні	
	всього	у розрахун. на 1зак	всього	у розрахун. на 1 зак
Кількість вищих навчальних закладів	9	-	5	-
Кількість спеціальностей	142	16	125	25
Чисельність студентів денної форми навчання	32515	3613	24289	4858
Чисельність науково-педагогічних працівників	3514	390	3422	684
у тому числі: докторів наук, професорів	421	47	339	68
кандидатів наук, доцентів	1542	171	1576	315
Чисельність працівників наукових підрозділів*	232	26	24	6
у тому числі: докторів наук, професорів	4	0,0	4	1
кандидатів наук, доцентів	48	5	6	1
Кількість працівників, які виконують науково-технічні роботи за сумісництвом*	2230	248	1818	364
у тому числі: докторів наук, професорів	253	28	210	40
кандидатів наук, доцентів	1077	120	882	221
Обсяг фінансування наукових робіт т.грн.	9551	1061	8360	1672

• Без ОНУ ім. І.І.Мечникова. Розраховано за даними обстеження ВНЗ

Враховуючи, що в усіх вищих навчальних закладах технічного профілю здійснюється підготовка фахівців з гуманітарних спеціальностей (у першу чергу економіки і права), ознакою для групування було обрано питому вагу спеціальностей різного профілю. За даними нашого обстеження питома вага непрофільних спеціальностей в окремих вищих навчальних закладах технічного профілю сягає 20 % у загальній кількості спеціальностей. При проведенні аналізу, у окремих випадках, для розрахунків середніх показників із сукупності ВНЗ гуманітарного профілю було виключено ОНУ ім. І.І.Мечникова, показники якого суттєво відрізняються від аналогічних показників інших ВНЗ і спотворюють загальну картину.

У діяльності вищих навчальних закладів м. Одеси останніми роками відбувалися зміни, аналогічні тим, яких зазнала в цілому сфера науки і освіти. Перш за все, суттєві зміни відбулися у обсягах і структурі навчальної та наукової діяльності. Зазнали змін наукові структури університетів. Майже на чверть, з 312 осіб до 232, скоротилася кількість працівників наукових підрозділів, а кількість працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом підвищилася з 1643 до 2230 осіб, або на 36 %. На цій підставі можна зробити висновок щодо ідентичності динаміки перетворень, що відбувалися в науковій сфері країни. [3, с. 21].

Аналіз показав, що загальні показники не розкривають у повній мірі внутрішнього змісту процесів, пов'язаних з кадровим забезпеченням наукових досліджень. Для пояснення цієї тези наведемо дані динаміки кількості викладачів, які виконували наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом протягом 2001-2008 р. за даними державної звітності (таблиця 2).

Таблиця 2
Кількість викладачів, які виконують наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом (осіб)

	2001	2002	2003	2004	2008
Технічні ВНЗ	1968	1876	1965	2182	2230
У розрахунку на 1 ВНЗ	219	208	218	242	248
Гуманітарні ВНЗ	586	1790	1604	1738	2061
У розрахунку на 1 ВНЗ	117	358	321	348	412
В цілому	2554	3666	3569	3920	4291
У розрахунку на 1 ВНЗ	182	262	255	280	307

Розраховано за даними звітів ВНЗ "З-Наука" за 2001-2008 рр.

Як видно, відбулося стрімке збільшення кількості сумісників у 2002 р., особливо у групі гуманітарних університетів. Якщо порівняти чисельність викладачів-сумісників із загальною чисельністю науково-педагогічних працівників, то ми побачимо, що частка сумісників у загальній чисельності НПП варіює по вищим навчальним закладам від 5 до 100 %. При цьому майже в усіх ВНЗ гуманітарного профілю вона близька до 100 % і коефіцієнт варіації дорівнює 35 %, а в ВНЗ технічного профілю розмах варіації складає 90, а коефіцієнт варіації – 96 %. На рисунку 1 показано як варіює цей показник у окремих університетах (номера 1-5 належать гуманітарним ВНЗ, 6-14 – технічним).

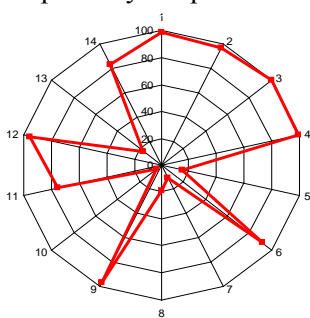

Рис. 1. Частка викладачів, які виконують наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом у загальній чисельності науково-педагогічних працівників окремих ВНЗ

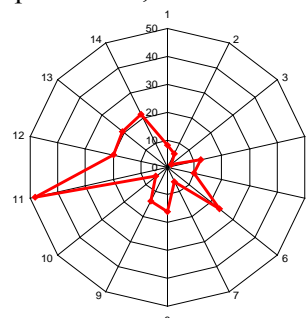

Рис. 2. Частка викладачів, які виконують наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом у наукових підрозділах ВНЗ

Однак виникає необхідність у перевірці об'єктивності даних, представлених у державній звітності, а також науковій оцінці цього показника. В інструкції про порядок складання статистичної звітності «1 – наука» - «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт» сказано, що у розділі 2 «Наукові кадри» у графу «Чисельність сумісників та осіб, що працюють за договорами цивільно-правового характеру» вищі навчальні заклади включають у звіт чисельність науково-педагогічних працівників, які поряд з педагогічною діяльністю виконують дослідження та розробки в науково-

дослідних підрозділах чи на кафедрах. Ознака "чи на кафедрах" дуже загальна і не показує різниці між участю викладачів у дослідженнях, що виконуються за рахунок коштів замовників (госпрозрахункова тематика кафедр), або за рахунок другої половини робочого дня, тобто за рахунок своєї заробітної плати. Між тим, для інших наукових організацій цей показник чітко виписаний: "наводяться середньорічні дані про сумісників, прийнятих з інших підприємств, установ, організацій, а також про працюючих за договорами цивільно-правового характеру..." Таким чином, виникає розбіжність в обліку сумісників у вищих навчальних закладах та інших наукових установах.

Така розмитість у визначенні призводить до викривлення реальної оцінки участі викладачів ВНЗ в наукових дослідженнях у формі сумісництва. Ми проаналізували це на прикладі окремих ВНЗ. Як відомо, результатом участі викладачів у науковій та науково-технічній роботі є наукові публікації, участь у наукових конференціях, одержані ліцензії, патенти, тощо. Ми згрупували викладачів гуманітарних ВНЗ, де частка сумісників близька до 100 %, за числом наукових публікацій у 2008 р. Результати групування показують, що близько чверті викладачів, які увійшли у число сумісників за державною звітністю, не мали жодної наукової публікації.

Подальший наш розрахунок зводився до визначення справжньої кількості викладачів, які виконують наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом. До цієї категорії ми віднесли тих викладачів, які виконують наукові дослідження за окремими темами, що фінансуються із держбюджету або на госпрозрахункових засадах.

Такі дані були одержані у результаті проведеного обстеження вищих навчальних закладів, де було поставлено питання "Кількість викладачів, які беруть участь у НДР" (не включаючи викладачів, які виконують НДР за рахунок другої половини робочого дня). Ми провели порівняння одержаної таким чином кількості науково-педагогічних працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи у наукових підрозділах (НДЧ, галузевих лабораторіях, тощо), за чисельністю, що представлена ВНЗ у звітах «1-наука». [4, с. 94].

Таким чином, ми маємо два показника, які суттєво відрізняються один від одного. Питома вага сумісників за даними звітів в цілому по групі складає 59 %, а в багатьох ВНЗ повністю співпадає, або максимально наближена до загальної чисельності науково-педагогічних працівників. Другий показник, який, на наш погляд, адекватно відображає участь викладачів у НДР за сумісництвом, у чотири рази менший, а його частка дорівнює лише 14 %. Варіація цього показника за окремими ВНЗ також суттєво відрізняється від варіації першого показника, що наочно видно на рисунку 2. Дисперсія для закладів гуманітарного профілю дорівнює 52,8, а коефіцієнт варіації – 98,6 %, для технічних ВНЗ відповідно 68,4 і 78,4 %. Порівняння з даними рис.1 показує, що у ВНЗ технічного профілю питома вага сумісників вища, ніж в гуманітарних.

Висновки. У результаті проведеного аналізу ми дійшли висновку, що для об'єктивної оцінки участі викладачів у науково-дослідній роботі необхідні наукові та методичні обґрунтування якісних ознак цих показників. Ми пропонуємо чітко розділити науково-педагогічних працівників за їх участю у виконанні наукових та науково-технічних робіт на дві категорії:

1) працівники, які виконують наукові та науково-технічні роботи за сумісництвом у наукових підрозділах ВНЗ за рахунок коштів бюджетного фінансування або замовників. Їх чисельність відображається у державній звітності (форма "1-наука") і включається у категорію "Працівники, зайняті науковою та науково-технічною роботою за сумісництвом" на державному рівні;

2) працівники, які зайняті науково-дослідною роботою, що фінансується за рахунок другої половини робочого дня викладача. Цей показник використовується керівництвом вищого навчального закладу для оцінки внеску окремих викладачів у наукові досягнення ВНЗ, а також органами управління вищою освітою для оцінки наукової діяльності вищих навчальних закладів.

Відсутність такого чіткого розподілу веде до викривлень при визначенні чисельності кадрового потенціалу науки та ефективності його використання як у окремих вищих навчальних закладах, так і на рівні економіки держави в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Корольков В. Кадровая ситуация в высшей школе: тенденции и проблемы // Высшее образование в России. – 2000. – № 6. – С. 12-15.
2. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Литвин В., Анрущенко В. та ін. – К.: Навч. книга. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення, 2003. – 672 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Одеській області: Стат. збірник. – Одеса: Одеське обл. управління стат-ки, 2009. – 90 с.
4. Корольова Т.С. Ефективність використання наукового потенціалу вищого навчального закладу // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. пр. – Вип. 29. – Одеса: ОДЕУ, 2007. – С. 93-96.